

**ÖZEL MEMURİYETLE BEYRUTA GÖNDERİLEN HÜSEYİN
RIZA PAŞA'NIN BİR LÂYİHASININ IŞIĞINDA, XIX.
YÜZYILIN SONUNA DOĞRU FRANSA'NIN
SURIYE SİYASETİ**

Dr. Sabahattin SAMUR*

Günümüzde hemen hergün kitle haberleşme araçlarının kendisinden bahsettiği Lübnan, herkesçe bilindiği üzere bir harp meydanını andırmaktadır. Daha açık bir ifâdeyle, Ortadoğu'da nüfuz mücadelesi veren ülkelerin ya doğrudan doğruya kendilerinin, ya da nüfuzları altında bulundurdıkları gurupların çatıştığı gerçek bir savaş alanıdır. Şüphesiz ki; Akdeniz ile Anti-Lübnan dağları arasında yer alan dağlık, yemyeşil bu güzel beldede değişik etnik köklere, çeşitli din ve mezheplere mensup olarak yaşayan insanlar bu savaşın içine bir anda düşmediler. İşte ele aldığımız ve burada değerlendirmesini yapmaya çalışacağımız, özel memuriyetle Beyrut'a gönderilen Hüseyin Rıza Paşa'nın 1887 tarihli lâyihası, Lübnan olaylarının çıkış kaynaklarına bir nebze de olsa ışık tutacaktır. Hüseyin Rıza Paşa bu lâyihasında özellikle bugün de Lübnan'da taraf olan Fransa'nın tavrını vurgulamakta ve gerek Fransa gerekse öteki ülkeler karşısında Osmanlı devletinin konumunu açıklamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivinde, Yıldız Esas Evrak'da, Kısım; 14, Evrak; 244, Zarf; 126, Karton; 7, kayıtlarıyla verilen ve konusu katalokta «Hususi memuriyetle Beyrut'a gönderilen Hüseyin Rıza Paşa'nın 1304 (1887) tarihli Suriye ahvâline dâir lâyihası» şeklinde belirtilen bu lâyiha, bir çok bakımdan üzerinde durulmaya değer. Çünkü lâyiha, bizzat sorumlu idarecilerin ağzından, ortaya koyduğu temel noktalarla sadece Suriye'nin durumunu değil, aynı zamanda söz konusu olan tarihlere Osmanlı Türkiyesi'nin genel durumunu ve ülkenin gündeminde bulunan temel problemleri belirtmek-

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

tedir. Ancak biz, lâyhada ele alınan 1887'li yıllara gelmeden önce bölgenin tarihine kısa bir göz atmakta yarar mülâhaza ediyoruz.

Bugünkü siyâsî sınırları içerisinde tarihte hiç bir varlık gösteremeyen Lübnan, her zaman olduğu gibi lâyhada da Suriye'nin bir parçası olarak ele alınmıştır. Arapların Bilâd-ı Şam, Avrupa halklarının ise genelde Suriye dedikleri yer ise hem Lübnan'ı, hem de Filistin ve Şam havalisini içine almaktadır. Bu bölge Mercidâbık (1516) savaşından sonra Memluklu devletinden devren Osmanlı devletinin yönetimi altına girdi. Bölge bu tarihten sonra bazı kısa aralıklar dışında uzun bir süre sâkin ve huzur içinde kaldı. Memluklular döneminden beri Suriye'nin çeşitli muntakalarında özellikle de Cebel-i Lübnan'da etkili olan dinî ya da kabilevi yapıya dayanan feodal beyler, Osmanlı devletinin «adem-i merkezîyet» esasî dâiresinde varlıklarını sürdürdüler. Ancak 18. yüzyıldan itibaren bölgede hâkim olan sükûnet bozulmaya başladı. Giderek tabii bir hâl aldı.

Suriye, 1831 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa (1805-1849) nın yönetimi altına girdi. M. Ali Paşa adına Suriye idaresini üstlenen oğlu İbrahim Paşa Suriye'de; babasının Mısır'da başlattığı gelişme ve modernleşmeyi burada da gerçekleştirmek için geniş bir faaliyete girişti. Feodal yapıyı yıkarak halk ile devlet arasındaki üçüncü şahısları ortadan kaldırmaya çalıştı. Mecburi askerlik prensibini getirerek halkın elindeki silahları toplama-yı ve feodal beylerin yanındaki silahlı toplulukları dağıtmayı denedi. Ancak bütün bunları yaparken önemli oranda Marunî feodalitesine dayandı. Geleneksel İslam devletinin esaslarından olan Müslim- Zimmî ayırımını kaldırarak bunların eşit statüye tâbi olduklarını ilan etti (1).

İbrahim Paşa, Suriye'nin idaresini yeniden Osmanlı devletine terketmek zorunda kalarak Mısır'a döndüğünde (1840), geride önemli etkiler bırakmıştı ki bunlardan ikisine özellikle işaret etmek gerekir :

1— Suriye toplumu, İbrahim Paşa'nın icraatı ve Tanzimât dönemine giren Osmanlı devletinin aynı doğrultudaki faaliyetleri sonucu hızlı bir değişme sürecine girdi.

1. Geniş bilgi için bak. Sabahattin Samur, Suriye Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı 1840-1908, (Basılmamış Doktora Tezi, Ank. 1989), s. 1-16.

2— Suriye'de Batılı ülkelerin özellikle de M. Ali Paşa'yı destekleyen Fransa'nın ve M. Ali Paşa'ya karşı Osmanlı devletini destekleyen İngiltere'nin faaliyetleri ve nüfuzları arttı.

Osmanlı yönetimi Batılı ülkelerin özellikle adı geçen iki ülkenin ve Rusya'nın muhalefetleri ve kışkırtmaları sonucu uzun süre bölgede devlet otoritesini yerleştirme imkanı bulamadı. Bu nedenle Fransa'nın nüfuzu altına girmiş bulunan Marunilerle İngiltere'ye meyletmiş bulunan Dürzîler arasında bu iki topluluğun yaşadığı Cebel-i Lübnan'da 1840 yılından sonra kanlı çatışmalar meydana geldi. Olaylar Batılı ülkelerin Osmanlı devletinin içişlerine karışabilmeleri için iyi bir bahâne olmaktadır (2). Bu fiili durum yani Batılı ülkelerin Hıristiyanların haklarını korumak bahanesiyle yaptıkları müdahaleler aynı ülkelerin siyâsî, askerî ve ekonomik baskıları sonucu Islâhat Fermanı (1856) ile resmen tanındı (3). İlk ve aleni müdâhale de yine Cebel-i Lübnan'da 1860 yılında Dürzîlerle Maruniler arasında çıkan ve süratle bölgeye yayılan olaylar sonucu, Marunileri korumak bahanesiyle Fransa tarafından geldi. Beyrut'a Fransız askeri kıtaları gönderildi. Ancak bu müdâhale ya da gövde gösterisi Hâriciye Nâzırı Fuat Paşa (1815-1869)'nın faaliyetleri sonucu geçiştirildi. Uzun süren diplomatik görüşmelerden sonra Cebel-i Lübnan'da özel bir statü ile mutasarrıflık düzeninin kurulmasıyla sonuçlandı (4).

Bu açıklamalardan sonra Hüseyin Rıza Paşa'nın Bâb-ı Âlî'ye takdim ettiği lâyiha yihâ dönerek müteakip gelişmeleri buradan takip edebiliriz.

2. M. Tayyib Gökbilgin, «1840'dan 1961'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler», Belleten, Sayı: 37, 38, 39, 40, Cilt: X, (1946).
3. E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, V-VIII, Ank. 1983, V, 248-250; - Stanley Lane Poole, Lord Stratford'un Türkiye Hatıraları, Çev: Çan Yücel, Ank. 1959, s. 267 v.d.; Engelhardt, Türkiye ve Tanzimat, Çev: Ali Reşat, İst. 1912, s. 129.
4. Cebel-i Lübnan olayları ile ilgili olarak görgü şahitlerinin verdiği bilgiler için bak. Mihail Mişakka, Kitâbu Meşhedî'l-Ayân bi-Havâdisi Suriye ve Lübnan, Kahire, 1908, Yusuf Hattâr Ebu Şakrâ, el-Harekât fi Lübnan ilâ Ahdi'l-Mutasarrıfiyye, Beyrut, 1952; Antûn Zâhir el-Akîkî, Sevratün ve Fitnetün fi Lübnan-Safhatün Meçhûletün min Târihi'l-Cebel min 1841 ilâ 1873, Beyrut, 1936. 1860 olaylarının diplomatik yönüyle ilgili olarak bak. Halûk Ülman, 1860-61 Suriye Buhranı, Ank. 1966, ve Cebel-i Lübnan idaresiyle ilgili olarak bak. E. Deniz Akarlı, Cebel-i Lübnan'da Mutasarrıflık Düzeni 1861-1915, (Basılmamış Doçenlik Tezi, İst. 1981).

Bâb-ı Âlî'ye Olan Lâyiha-i Abidânem Sûretidir.

Ma'lûm-ı âlî buyurulduğu veçhile bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî Suriye'ye vukû-ı me'mûriyyet-i mahsûsa-i bendegânem üzerine Bâb-ı Âlî'den i'tâ buyurulan ta'lîmâtın dördüncü ve beşinci maddelerinde Şâm-ı Şerif ve Beyrut'da erbâb-ı garaz ve nifâk tarafından ikâ-ı şûris ve fesâda çalışılmakta olduğu istihbârâtına mebnî bu cihetin istiktahiyle zapt-ı istitlâ'ât olunması ve Cebel-i Lübnan mütasarrıfı devletlu Vaso Paşa hazretleriyle dahi mülâkât olunarak Fransa konsolosunun Marunîlerle olan münâsebât-ı haffiyesine dâir Paşa müşârun ileyhin Bâb-ı Âlî'ye vermekte olduğu ma'lûmât hakkında alınacak tafsilât ile olbabda vâki' olacak istitlâ'ât ve tahkikâtın bâ-lâyiha arz-u-beyân kılınması emir ve tavsiye ve Mezraatu'l-Arab (5) hâdisesine mütecâsir olanlardan firâda bulunanların derdestile muhâkeme ve ta'yin-i cezâlarının ta'ciliyle İslâm ve Hıristiyan beyinlerindeki nifâkın ahsen sûretle teskin ve izâlesine ve âdilâne icrây-ı muâmeleye i'tinâ edilmesi husûsu dahi ta'lîmâtın altıncı maddesi olmak üzere bâ-irâde-i seniyye telgrafla iş'âr ve ilâve buyurulmuşdu.

Esâs-ı me'mûriyyet-i bendegânem olan Şâm vâlisi müteveffâ Nâşid Paşa (6) ile Şâm Fransa konsolosu beyninde Cezâyirli bir müttehemîn ta'kib ve ahz-u-girifti keyfiyetinden dolayı hâsıl olan mes'ele-i ihtilâfiyenin Dersa'âdetçe husn-i tesviye buyurulmasından nâşi bittabi' me'mûrîn-i kemterânem Mezra'atu'l-Arab hâdisesiyle sâir cihât-ı tahkikiyye hakkında ta'yîn buyurulan vezâifin ifâsına münhasır kalmış olmakla vus'-i âcizânem mertebesinde ifây-ı vezâife sarf-ı mes'â'i edilerek hâdis-e-i mezkûreden dolayı lâzım gelen mu'âmelâtın suver-i icrâiyyesi ma'rûzât-ı telgrafiye ile arz-u-beyân edildiği gibi Beyrut'da müddet-i ikâmet-i abidânemde müşârun ileyh Vaso Paşa hazretleriyle edilen mülâkât ve müzâkerâtda kendilerinden alınan ma'lûmât ve tafsilât ve ayrıca istihâl olunan ittilâ'âtın dahi ber-vech-i âti arz-u-beyânına ibtidâr kılınur.

Müşârun ileyhin ifâdât ve ma'lûmâtının hulâsa-i hükmiyyesi Suriye'ce ve Cebel'ce Fransa nüfûzunun te'sir ve iş'âsı Fransa

5. Mezreatu'l-Arap Beyrut yakınlarında halkının yarısı Müslüman yarısı Hıristiyan bir köydür (1887 yılında).

6. Râşit Nâşit Paşa iki kere Suriye valiliği yapmıştır. Birincisi; 1293 h./1876 m. (1 yıl, 4 ay); ikincisi; 1301 h./1884 m. (2 yıl, 5 ay, 15 gün).

konsolosluğunun meşâğıl-i dâimesinden olarak bu babda ittihâz ettikleri vesât-i tesvîlât dahi âtiyu'l-arz esbâba mebnî Marunî tâifesinin ruesây-ı rûhâniyyesi bulunmuştur. Şöyle ki: Cebel-i Lübnan nizâmnâme-i mahsûsu iktizâsınca a'yân-ı memleket ve husûsiyle mukâta'acılara âit imtiyâzâtın fesh-u-imhâsıyla bunlarda nüfûz ve meşîyyet kalmaması üzerine Fransa konsolatosunun sevk-u-teşvikiyle tâife-i mezbûre ruesây-ı rûhâniyyesi baş göstererek ez-cümle Cebel Mutasarrıflığının hîn-i teşkilinde Betrun ve Kisrevan ve Cizin ve Metin (7) gibi mühim kazalar me-hâkim-i ibtidâiyesinin riyâsetlerine birer papaz ta'yîn olunup deâva-i vâkı'anın ru'yet ve faslı bu reislerin re'y-i müstakilline münhasır kalmak münâsebetiyle ashâb-ı hukuk ve mesâlih için merci' olmaları ve pek çok hânedân emlâkını birer sûretle yed-i zabtlarına geçurub el-hâletu-hézihi Cebel-i Lübnan'ın sülûs emlâkına reusây-ı rûhâniyenin mutasarrıf bulunmaları ve Avrupa'dan ve husûsuyla Fransa'dan icrây-ı âyine mukâbil olmak üzere se-nevî mebâliğ-i külliye ahzetsmeleri ve patrik ve piskoposların hîn-i nasb ve ta'yininde beravât-ı âliye istihsâli için umûm tevâif-i hıristiyâniyye hakkında mevzû' olan kâide-i umûmiyyeye tâife-i mezbûre ruesây-ı rûhâniyyesi adem-i ittibâ' ile patrik ve piskoposları şimdiye kadar doğrudan doğru Roma'dan nasb olunarak bilâ-berât-ı âli ifây-ı vazîfeye muktedir olmaları husûsâtını eser-i sahâbet bilerek Fransa'ya temâyül edegelmekte ve efrâd-ı cemâati dahi bilâ-temyiz-i menfe'at bu yola sevk etmekliğı kendilerine vazîfe-i mahsûsa bilmekte olduklarından bu sebeplerle tesvîlâtı ecnebiyeye âlet olagelmışlerdir.

Ve yine müşârun ileyhin cümle-i beyânâtından olduğu üzere te'sir-i nüfûz râ'iyesi yalnız Fransızlara münhasır kalmayub çünki Cebel-i Lübnan'ın hâdise-i mündefi'asında Fransa komiseri Marunîleri ve ruesây-ı rûhâniyyesini sahabet ve iltizâm ederek hudûs-ı vak'aya sebebiyet cinâyetini hasran Dürzîlere yükletmekle bunların vücûh ve a'yânını mücâzât-ı sedîdeye çarpdırmak teşebbüs ve isrârında bulunmasına karşı vücûh ve a'yân-ı dürüz dahi İngilizlere meyl ve istinâd edub vâkı'â hâdise-i mezkûrenin başlıca müsebbib ve mürettibi Beyrut Marunî piskopos-ı sâbık-ı müteveffâ Tobiya ile taht-ı riyâsetinde müteşekkil cem'iyet-i Ma-

7. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına bağlı kazalar şunlardır: Kura, Betrun, Kisrevan, Metin, Şuf ve Cizin. Ayrıca bir de müdiriyeti vardır. Mutasarrıflık merkezi ise Deyru'l-Kamer'dir. Bak. K.T. Khairallah, La Syrie, Paris, 1912, s. 3-4.

runiye olduktan mâ'adâ mezkûr Dürûz tâifesi a'yânının mahviy-
la bilcümle efrâd-ı tâifenin kuvây-ı mecmû'asına vehin getirmek
Cebel'ce hasebi's-siyâse mültezim olan kâide-i muvâzene-i tavâifi
ihlâl ve Marunîlere bahş-ı teferrüd ve istiklâl etmek mahâzîrine
mebnî o esnâda Dürzîlerin İngilizlerin sahâbetini aramalarına
ağmâk-ı ayn edilmesi ilcâât-ı siyâsiyeden nâşidir denilebilirse de
bu babdaki mürâce'at ve sahâbet tâife-i Dürûzun İngilizlülere be-
kây-ı temâyüllerine sebep ola gelmesiyle İngilizluler dahi bu vâsı-
ta ile icrây-ı nüfûz sadedinde buluna gelmişlerdir.

Cebel Mutasarrıflığının akib-i teşekkülünde Davud Paşa ve
muahharan dahi halefi Franko Paşa Marunîlerle Fransa konsola-
tosuna mümâşât sûretinde buluna geldiklerinden ruesây-ı rûhâ-
niyyenin ve bunların vâsıtasıyla Fransa'nın nüfûzu hayliden hay-
li ilerlemişse de mutasarrıf-ı sâbık Rüstem Paşa hazretleri bir
müddet sabr-u-teennî ile ruesây-ı rûhâniyyeye tashih-i harekât
etdirmek sadedinde bulunub ennihâye bunun istihalesine teyak-
kun hâsıl etmesine mebnî kesr-i nüfûzlarıyla te'sis-i hüsn-i idâre
teşebbüsâtına ibtidâr etmesi üzerine Fransa konsolatosu ruesây-ı
rûhâniyyenin de sahâbetine kalkışarak müşârun ileyh hazretle-
riyle burûdet ve ziddiyet zuhûra gelmiş ve envâ-ı entrikalar yürü-
tülmiş olduğu halde müşârun ileyhın sebât ve ikdâmıyla Betrun
ve Metin ve Cizin kazalarındaki mehâkim-i ibtidâiye riyâsetleri-
ne ta'yin kılınan papasların bir kısmı mukaddemleri ve kusurları
dahi sonraları azl olunarak yerlerine efrâd-ı ahâlden münâsiple-
ri nasb edilmiş ise de Marunî Patrikhânesinin merkezi ve pisko-
posların en çoğunun ikâmetgâhı olan Kisrevan kazası mahke-
mesi riyâsetinde bulunan papasın azl ve tebdiline sıra getireme-
miş ve kâimimakamlık ve dâire-i belediye riyâsetleri gibi Ce-
belce mühim olan me'mûriyetlere ta'yin kılınacaklar hakkında
konsolosların evvelce beyân-ı re'y ve mütâle'a etmedi mefsede-
tini dahi izâleye temâmiyle fırsatyâb olamamıştır. Müşârun ileyh
Vaso Paşa hazretleri tafsilât-ı ma'rûza veçhile tasvir-i ahvâl-i sâ-
bika etdikden sonra beyân-ı teşebbüsât ve icrââtına dahi ibtidâr
ile zamân-ı me'mûriyetinde Kisrevan bidâyet mahkemesi riyâse-
tinde bulunmuş olan papası azl etdiğini ve mukaddemleri bidâ-
yet mahkemelerinde mesâlih-i vâkı'anın fash ekseriyet üzere tâl-
fe-i Marunîye'den bulunan reislerin reylerine münhasır iken me-
hâkim-i mezkûre hey'etleri bir reis ile sâhib-i re'y olmak ve tavâif-i
sâireden intihâb ve ta'yin kılınmak üzere ikişer a'zâdan teşkil
olunarak umûr-ı adliye kavânîn-i münife dâiresinde taht-ı inzi-
bâta alınmasıyla gerek Marunî ruesây-ı rûhâniyyesinin ve gerek

ecânibe mensûb ve meclûb bulunan sâirlerinin müdâhalesi men' edildiğini ve Cebel'de Marunî tâifesi tevâif-i sâireye nisbetle pek kesîru'l-efrâd olduğundan bunlar vâsıtasıyla Fransa nüfûzunun cereyân etmesinin ehemmiyeti hükümetçe nazara alınarak fransızlulara karşı durmak ve kesr-i nüfûzlarında kuvvetli bulunmak mütâle'asıyla mukaddimâ İngiltere konsolatosuna ba'zen temâyül edilmiş ise de alelittlak müdâhalât-ı ecnebiyyenin maddî ve ma'nevi mazarrâtı derkâr olarak bu babda ehemmiyet ve hakikat derecâtını araştırmak kâbil olamayacağından başka ingilizluların dahi bir müddetden beru tutdukları politika mevâk'ince Fransa'nın Suriye ve Cebel'ce olan temâyülât-ı politikıyyası kadar belki daha ezîd ingilizluların nüfûz ve müdâhaleleri dahi muzır idiğünden mücerred i'câb-ı hâl ve maslahata ve kâide-i hazm ve ihtiyâta göre bilcümle ecnebi me'murları hakkında sûret-i müsâvatda muâmele edilerek yekdiğerinin rekâbetini celb edecek haller vukûa gelmemek ve husûsuyla umûr-ı mahalliyeye müdâhal etdirilmemek üzere me'mûrünün intihâb ve ta'yîn-i emrinde ârâ-i ecnebiyyeyi istihsal tarih-i nâmesrû-ı umûmuna karşı sed edildiğini ve meclis-i idârenin a'zây-ı müntehabası inzimâm-ı sahâbet belıyyesiyle öteden beru ecânib ile reusây-ı rûhâniyyenin tervîc-i efkârlarına hâdim ola gelmişler iken'azây-ı mûmâ ileyhimin tedricen tebdîl ve îslâhıyla el-hâletü-hâzihi hey'et-i hâzıranın ekserıyyeti mensûbiyet-i ecnebiyye hecnetinden müherrâ olduklarını ve şu esbâb ve tedâbire mebni Cebel-i Lübnan'ca dahi velıyy-i ni'met-ı bî-müntemiz Pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin nüfûz ve satvet-i ma'delet-âyet-i hümâyûnları hasran hükümran ve câri olarak metbû-ı muazzam ve müfahham efendimiz hazretlerinin atebe-i ulyâsına toğrudan toğru rabt-ı rakabe-i ubûdiyeden mâadâ fevz-u selâmetin ve Cebel'ce istihdâm ve istihşâl-i me'mûrünün çâresi olmadığı vesâit-i müte'addide ve icrâât-ı kesîra ile enzâr-ı sınıf-ı ahâliye irâe olunarak müdâhalât ve mensûbiyet-i ecnebiyyenin artık kendilerince ehemmiyeti olamayacağına Dürûz ve Marunî ve sâir tavâifden olarak ekser ahâlîce teyakkun-ı tâm hâsıl olmuş idüğünü beyân ve tafsîl ile Cebel'in idâresince bu sûretle karargîr olan usûl-i sâlimeden nâşî nüfûz ve haysiyetlerine tedennî âriz olan me'mûrîn-i ecnebiyye ile istishâb-kerdeleri bulunan ruesây-ı rûhâniyye ve sâire bittabi' dilgîr kalmış ve ilerude nüfuzlarının bilküllıye istisâl ve izâlesi teşebbüsâtını görerek Cebel'in usûl-i idâresi aleyhinde tahdîs-i kıl-u-kâl itmekden hâli bulunmuş olduklarından işte Fransa konsolatosunun Marunîlerle münâsebât-ı hafıyyesi heb bu esaslardan münbe'is idüğünü hat-

tâ meclis-i idârenin Betrûn Marûnî a'zâsını intihâbdan dolayı Marûnî rüesây-ı ruhâniyyesi tarafından müdâhalâ idilmek istenilerek Beyrut'da bulunan Fransa general konsolosu dahi bir taraftan şu müdâhale-i nâ-meşrû'ayı tervic tasaddiyâtında bulunması üzerine hukûk-ı saltanat-ı seniyyenin muhâfâzasına ikdâm ile bu bâbda bihakkın idilen müdâfa'atdan tolayı Bâb-ı Âlî'ce ma'lûm olduğı üzere konsolos Canlordın (?) hayli izhâr-ı burûdet ve ihtilâf eylediğini ve husûsile konsolatolarda müstahdem tercümânlarla sâir me'mûrlar ekseriyyet üzere yerli takımından olarak ötedenberi bir takım mürâce'at ve müdâhalâtdan tolayı alısmış oldukları şahsî istifâdelerden inkita'larını gördükçe istimal-i hiyel-u-dsâyis ile îade-i müdâhalât ve idâme-i istifâdât mesâ'isinde buluna geldiklerinden işte mu'temed ve mu'temin olan me'mûrîn-i Cebeliyye hakkında ta'yîn-i mevâd itmeksizin şikâyat-ı mübheme ve şâyi'ât-ı mücerredeyi hâvî imzâsız evrâk tertîb olunması ve bazı gazetelere havâdis-i kâzibe neşr itdirilmesi heb bu takım me'mûrîn-i ecnebiyye ile onların vesâit-i fesâdiyyesi olan cizvitlerin tasnî'âtı olarak esâsen hakikatden ba'id idüğünü serd-u-beyân ve binâen aleyh Bâb-ı Âlî'ce bu makûle güft-ügûlara kat'â ihâle-i nazar-ı i'tibâr idilmeyüb tesvîlât-ı ecnebiyye te'sirâtıyla hiç bir me'mûrun bi-lâ-sebeb tebdili tarafına gidilme-yeceğini ez-ser-i nev' isbât ile müstahdemîn-i Cebeliyyenin konsoloshânelere mürâce'atı âdet-i seyyiesinin tekerrürüne meydân virilmemesi hikmet-i hükûmeti elbette iltizâm buyurulacağı mü-tâle'a-i tabi'yyesini terdif ve ityân eylemiştir.

Müşârun ileyh hazretleri husûsât-ı idâreye âid olmak üzere mevâdd-ı âtiyeyi dahi irâd ile bâlâda arz olunduğı üzere Maruni patrik ve piskoposlarının hîn-i nasbında beravât-ı âliye istihsâliyle sıfat-ı ruhâniyyelerini hükûmet-i seniyyeye tanıtdırmamakda olub bu ise umûm rüesây-ı ruhâniyye hakkında mer'î ve müttehaz olan kâide-i umûmiyyeye muhâlif oldukdan başka Marûnî rucsây-ı ruhâniyyesinin Fransa'ya meyl ve mensûbiyetleri te'sirâtıyla husûle gelmiş bir istisnâ ve imtiyâz ma'nây-ı fâsidini i'mâ itmekde olması mülâbesesiyle istimrâr-ı ayn câiz idüğünden ve Maruni patriği Bulis Sa'id Efendi'nin sinn-i şeyhûhâte varmasıyla berâber vücûdca za'f-u-hezâle mübtelâ bulunmasına mebnî vukû-i vefâtıyla patrik intihâbında berât-ı âlî istihsâli için Bâb-ı Âlî'ye mürâce'at idilüb idilmeyeceğı şimdiden kestirilemez ise de tâife-i merkûme rüesây-ı ruhâniyyesinin mazbût olan evsâf ve mişvârına nazaran âdât-ı kadimelerini muhâfaza kaydında bulunarak öyle bir mürâce'atda bulunmaları pek melhûz olmayub hal-

buki berât-ı âlî istihsâl olunmaksızın hükûmetce patrikin sıfat-ı rûhâniyyesini tanımak emsâli hakkında câri olan usûle tevâfuk idemiyeceğinden ve tanımamak dahi ba'zı müşkilâtı ve husûsile Fransa sefâreti tarafından bir takım iltimâs ve müsted'iyâtı istilzâm eyleyeceğinden bu bâbda mesbûk olan mâ'rûzâtı üzerine Bâb-ı Âlî'ye ta'yîn-i muâmelât olunması ve Cebel-i Lübnan bûdcesi ma'ârif tahsisâtından hâli olması hasebiyle mutasarrıflık ma'rifetiyle Cebel dahilinde hiç bir mekteb küşâd olunamayub evlâd-ı ahâli bir takım ecânib ile Maruni ruesây-ı rûhâniyyesi taraflarından te'sis olunmuş olan mekteblere duhûl itmekde ve hattâ milel-i muhtelif mu'teberânından ba'zılarının çocukları şu mekteblere meccânen bilkabûl ücret-i seneviyyeleri Fransa devleti cânibinden tesviye ve itâ olunagelmekde olub bunun ise siyâseten derkâr olan mahzûruna mebnî evlâd-ı ahâlinin ecânib ve ruesây-ı rûhâniyyenin eyâdi-i ta'lîm ve tesvîlinden tahlîsine mukaddem olmak ve sâye-i ihsân-vâye-i hazret-i pâdişâhîde mazhar-ı husn-i terbiyet buyurulmak üzere Cebel etfâlından dahi meccânen Mekteb-i Sultânîye ba'zı şâkirdân alınması hakkındaki müsted'iyâtının makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye buyurulması ve Cebel'de mukîm ahâli-i müsliime fukarâdan olub mekteb açmağa muktedir olamadıkları cihetle tavâif-i sâire evlâdı ta'lîm ve terbiyet olunmakda iken ahâli-i müsliime çocuklarının hâl-i cehâletde kalmaları rehîn-i cevâz-ı âlî olmayacağına mebnî Şuf kazası mudâfâtından iklimu'l-Hurûb nahiyesinde iki ve Cübeyl iskelesinde bir ki cemî'an üç bâb mektebin küşâdı için masârif-i seneviyyesi olan beş bir kuruşun Suriye vilâyeti celîlesi emvâlinden tesviyesi zarûri görülerek bu bâbda Ma'ârif Nezâreti celîlesine beyân-ı keyfiyet idildiği halde yalnız İklîmu'l-Hurûb mekteplerinin küşâdına müsâ'ade buyurulub Cübeyl mektebi hakkında nezâret-küşâdına müsâ'ade buyurulub Cübeyl mektebi hakkında nezâret-i müşârun ileyhden bir cevâb alınamamış ve halbuki Cübeylden mâ'adâ Kura kazasıyla Kuneytra ve Hermel nâhiyelerinde dört mektebin küşâdı ahâli-i islâmiyyenin menfe'at-i dîniyye ve dünyevîleri için zarûriyyu'l-lüzûm bulunmuş olmakla şu mekteplerin küşâdıyla tesviye-i masârif-i seneviyyesi hakkında dahi dirîğînâyet buyurulmamış ihtârât ve mülâhazâtını temhîd itmişdir.

Tahkîkât ve istitlâ'ât-ı mahsûsa-i bendegâneme nakl-i kelâm olunca Şâmi-ı Şerîf'e azîmet'i kemterânem vukû' bulmamasına mebnî Şam ve havâlisinin ahvâline dâir bittabi' ma'lûmât-ı mükemmele alınamamış ise de istihsâl idilebilen istitlâ'ât-ı cüz'iyeye.

göre Suriye hıttasında ve husûsiyle elviyesiyle kazalarında me'mûrîn-i mülkiye ve adliyyesinin ekserisi ve hele hıfz-u-asâyîşe ve zabt-u-rabt-ı memlekete hâdim olacak polis hey'eti mücerred beliyye-i sû-i irtikâb ile pek bozuk haldedir. Ez-cümle Şam'da polis idâresince ihbâr ve iddi'ây-ı mücerred üzerine kuvve-i müsellehâ ile adam celb itmek ve bilâ hükm ve j'lâm günlerce polis hapsinde tevkîf eylemek mu'âmelât-ı nâ-meşrû'ası kesirü'l-vukû' olduğu ve jandarma efrâdının tesviye-i mu'inâtına vakit olmamasından nâşî bunlardan maznûn-ı aleyh celbi vesilesiyle kurâya gönderilenler dahi istifâdeleri şahsiyyeleri için ahâli-i kurâyî iz'âcda bulunduğu ve mücerred elsine-i şikâyeti kat' itmek için mahallî zâbitasınca bekâları mahzurdan değildir denilerek birgüne tahkîkât-ı sahîhaya ve mu'âmelât-ı nizâmiyeye makrûn olmaksızın ahâli-i mutavattineden ba'zı fukarâyı bilâd-ı ba'ideye hod be hod tard-u teb'id itmeğe cür'et olduğu merviyât-ı sahîhadandır. İştî bed-hâhânın ikâ-ı şûris ve fêsâda muktedir olamaları için Şam'ca yapılıcak birinci şey kuvve-i zâbitasının husn-i tanzîmi husûsudur. Suriye'ce hükûmet-i seniyyenin nazar-ı i'tinâya alacağı bir mes'ele-i mühimme dahi Cezâyirîlilerin bu hıttâda tavattun ve tekessür itmesi ve içlerinde Fransızlık iddi'asında bulunanları ekseriyyetle iclâf takımından olarak bunların hergün vukû'at çıkarmağa müste'id bulunmasıdır. Binâen aleyh bunların tabi'iyâtı keyfiyyetinin devletce bir karar-ı resmî ve kat'î tahtına alınması siyâseten pek muktezîdir. Çünkü bu tabi'iyet mes'elesini bir hüsn-i tesviyeye makrûr idilmeyub keşmekeşde kaldıkça bunlardan zî töhmet ve kabâhat olanlarının ahz-u-girifti husûsunda tabi'î hükûmet-i mahalliyye tâbi'iyet-i seniyye mu'âmelesi idub Fransa konsolatosu ise Fransa tâbi'iyetinde olduklarını iddi'a ile resmen talep olunmadıkça tutulmasına muhâlefet eyleyub bu sebeblerle geçenlerde vukû'a gelen mes'ele-i ihtilâfiyyeye şebih münâkaşâtın ba'zen zuhûra gelebilmesi velâsiyyemâ câni ve müttehemlerinin ta'yîn-i mücâzâtları taahhur iderek asâyîş-i memlekete tokunması mahâzîri melhûzdur. Ve Suriye ve Beyrut vilâyetleri dâhilinde bulunan Cezâyirîlilerin muntazaman kayd-ı tahrîrleri icrâ edilmediğinden miktâr-ı hakikisi henüz mâlûm değilse de mübâlağalica zikrolunmasına nazaran Suriye'de bir (Kolon-i Fransız) teşkiline müsâ'ade buyurulmamak hikmet-i siyâsiyyesine mebnî bunların tâbi'iyet-i seniyyede olması iddi'ây-ı âlisi pek muhik ve meşrû' olub fakat Fransa hükûmetinin bu bâbda iknâ'î emr-i müşkil görünmesiyle mukaddemâ Bâb-ı Âlî'den mükerreren mahalline idilen tebliğât te'kid-i resmî altına

alınarak Suriye'de kat'iyen mütevattın olan Cezâyirîlilere tâbî'iyet-i seniyye sıfatıyla mu.âmele edilub yalnız muvakkaten ârâm idenlerden Fransa tebe'asından idüğüğü iddi'a ideceklerin mahmiyyeti tanılmak gibi mes'elece bir imkân-ı tesviye araştırılmasının bâlâda ma'rûz-ı esbâb ve mülâhazâta mebnî lüzûm ve ehemmiyeti derkâdır.

Cebel-i Lübnan mutasarrıflığının idâre-i hâzırası hakkında dahi icrây-ı tahkikât ve taharriyât-ı mahsûsa olunmuş ve Cebel-in sunûf-ı muhtelifesi mu'teberânından ba'zı zevât ile görüşülmüş olmağla devletlu Vaso Paşa hazretlerinin muâmelât ve usûl-i idâresince bir-güne şikâyet mesmû'-ı bendegânem olmayub sâye-i adâlet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde kemâl-i emn-u-asâyişde buldukları şükrâne-i umûmîsi dermeyân olunmaktadır. Ve Paşayı müşârun ileyh i'mâlât-ı nâfi'aya cidden sa'y-u-ihimâm iderek dâhil-i Cebel'de hayli yollar ve köprüler inşâ itmiş ve vaktile müstehilât-dan addolunan Beytu'd-Dîn tarîkını dahi i'mâla muvaffak olmuş olduğu gibi Beyrut'la Trablusşam arasında dahi muntazam bir şosenin inşâsına himmetle tarîkın nısfını vücûda geturduğu Nehru'l-Kelb mesabbına kadar azîmet-i bendegânemle ra'yu'l-ayn meşhûd olarak sâye-i me'mûriyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîden iş bu tarîkın gelecek sene Trablusşam'a vâsıl olacağı ve yine Beyrut'dan Sayda'ya kadar bir tarîkın i'mâlî şimdiden meclis-i idârenin kararı tahtına alub zikrolunan Trablusşam yolunun hitâm-ı inşââtında iş bu Sayda yolunun inşâatına başlanılacağı cihetle ve bu yolların Cebel'den ziyâde Beyrut ve Trablusşam ve Sayda şehirlerinin menfe'atine ihtisâsı olmak hasebiyle müşârun ileyhin mesâ'iy-i sâdıkası şâyeste-i takdîr-i âlîdir.

Beyrut'un teşkil-i vilâyetle merkez ta'yîn ve ittihâz buyurulması islâm ve hıristiyân umûm ahâlinin şükrân ve mesâr-ı umûmîsini istilzâm itmiş ve Suriye kıt'asınca ve politikaca Beyrut şehri pek mühim ve nâzik bir mevki' bulunmuş olmağla sâye-i makderet-vâye-i hazret-i zillulâhîde buranın hüsn-i idâresiyle Suriye kıt'asının her türlü tesvîlât-ı ecnebiyyeden mahfûziyyeti husûle geleceği der-kâr ise de bu vilâyetde ve husûsuyla elviye-i mülhakasında dahi uygunsuz me'mûrlar pek çok olduğundan Vâl-i Vilâyet devletlu Ali Paşa hazretleri tarafından tebdilleri arz ve inhâ olunacak sunûf-ı me'mûrinin yerlerine ta'yîn olunacakların intihâbına devâir-i âdesince ez-her cihet dikkat ve itînâ buyurulması bedihyyu'l-lüzûmdur şehri mezkûrda âsâr-ı hayriyye ve

nâfi'a nâmiyla bir müessesât-ı ecnebiyye vücûda gelmiş ve bu sebeble misyonerleri ve hele cizvit papazları pek tekâsür iderek bunlar pek çok tesvîlâta sebep olmakda bulunmuş idüğünden bâ'demâ olhavâlice bu ma'küle te'sisâta nihâyet virdirilmesinin çare ve imkânı araştırılmak ve tedrisât-ı ilmiyye vesilesiyle efkâr-ı ahâliyi tesmîm idegeldikleri melhûzâtına göre matbû'at-ı ilmiyye ve usûl-i tedrisiyyeleri için dahi hükümetce bir hakk-ı tef-tiş ve taharrî kâidesinin vaz' ve icrâsı düşünölmek mühim ve muktezi bulunduğu ve ahâli-i islâmiyye evlâdının mahall-i terbiyeti olmak üzere mukaddemâ inşâ kılınmış olan Mekteb-i Sul-tâninin her nasılsa şimdiiye kadar hüsn-i tanzîmi bir sûret bula-mayub halbuki mektebin binâsı muntazam olduktan başka yüz-yigirmi tâlib isti'âbına kâfi bulunmuş olmağla i'câb-ı mevki'î na-zar alarak Ma'ârif Nezâreti cellesince taşranın sâir mahallinden ziyâde Beyrut şehrinde neşr-i ma'ârifeye sâye-i ihsân-vâye-i hazret-i pâdişâhîde ikdâm ve ihtimâm buyurularak mekteb-i mezkûr ciddî bir mekteb hâline getirildiği ve burada tekml-i tahsîl idenler te'sisât-ı nâfi'a-ı hazret-i zillulâhîden olan mekteb-i mülkiyyeye kabûl olunmak şeref ve imtiyâzı virildiği halde mekâtib-i ecnebiyye ve milliiyenin inkitâ'-ı i'tibâr ve rağbetine bâis olarak mahfûziyyet-i efkâr-ı ahâli fevâid-i siyâsiyyesi istihsâl kılınmış olacağı ve evrâk-ı havâdis neşr ve tab'ı dahi Beyrut'da bir uygun-suz yol almış olub ez-cümle şehrin hâl ve mevki'ine ve mu'âmelâ-tına münâsebet almayacak kesîr ve mütenevvi' olarak şimdileri on gazete mevcûd olmakla ve bunların nâşir ve mürebbitleri İslâm ve Hıristiyân sunûf-ı muhtelifeden bulunmağla ba'zıları arasına neşriyât-ı muzırraya âlet olageldiğine ve husûsiyle jizvitlere mah-sûs olan el-Beşîr gazetesi havâdis-i mezhebiyyeye muhdas idüğü cihetle münderecâtı münâgasât-ı mezhebiyyeden ve katoliklik âyinin sahâbet ve iltizâm esâsiyle bu mezhebe muhâlif bulunan sâir Hıristiyân mezâhibine müte'arrız olacak mebâhisden ibâret olub intişârı dâimî vâsıta-i şikâk idüğüne gâliben neşri hakkında me'zûniyyet-i resmiyye istihsâl edilmediğine mebnî böyle şeylerin dahi devâm-ı neşri câiz addedilmemek ve matbû'atı muvakkata için hadd-i i'tidâl gözedilmek ve tefahhus-i neşriyâta i'tinâ kılın-mak lâbüd idüğü cümle-mülâhazât-ı kâsıra-i bende-gânemden ol-mağın olbabda ve herhalde emr-u-fermân hazret-i men-lehu'l-em-rindir.

DEĞERLENDİRME

Belgeden açıkça anlaşıldığı üzere Fransa; her yolu ve her türlü vasıtayı kendisi için meşru ve mübah sayarak bölgede ki nüfuzunu mümkün olan en geniş seviyeye çıkarmak gayret ve çabası içindedir. Bunun için de «... ta'yîn-i mevâd itmeksizin şikâ-yât-ı mübheme ve şâyi'ât-ı mücerredeyi hâvî imzât-ı evrâk tertib olunması ve ba'zı gazetelere havâdis-i kâzibe neşr itdirilmesi...» gibi çeşitli propaganda taktik ve tekniklerini kullanmaktan kaçınmamaktadır. Fransa'nın nüfuzunu yaymak ve bölgedeki etkinliğini artırmak temel görevi olan Fransa konsolosluğunun bu konuda, Vaso Paşa'nın ifadesiyle «... ittihâz itdikleri vesâit-i tesvîlâtı» ana hatlarıyla şöylece verebiliriz :

1— Marunî Kilisesi. Osmanlı devletinde zimmiler için tatbik edilen «Millet» sistemi gereğince özerk olan Kilisenin bu bağımsızlığı alabildiğince istismar edilmektedir. Fransa bu nedenle kapitülasyonların da kendisine verdiği bir takım imtiyazları da kullanılarak Osmanlı idaresinin Kilise üzerindeki etkisini asgariye indirmeğe çalışmakta, bu arada da papaz ve piskoposları kendisine bağlayacak tedbirleri almaktadır. Marunî patriğinin Roma tarafından tayinini kendi yararına kullanan Fransa, Kilisede kendisine yakın kişileri iş başına getirirken, Kilisenin ve papazların mali güçlerinin artması ve Marunî halk üzerindeki nüfuzlarının güçlenmesi için çaba sarfetmektedir.

2— Cebel-i Lübnan'da Dürziler ile Marunîler arasındaki rekâbetten yararlanmaya çalışan Fransa bu rekâbeti düşmanlığa ve çatışmaya dönüştürmek için tahrikatta bulunmakta, çıkan olaylarda Marunî halkın hamisi pozisyonuna bürünerek bunu ülkenin içişlerine karışmak için bir fırsat saymaktadır. Hatta bu noktada da kalmayarak Dürzî ileri gelenlerini çeşitli haksız suçlamalarla ve iftiralarla mahkum ettirmeye ve bu yolla Marunîlerin Dürziler üzerinde hâkim olmasını sağlamaya ve burada kendisine uydu olacak bir Marunî devletinin kurulması için gerekli vasatı hazırlamaya çalışmaktadır.

3— Fransa konsoloslu, Cebel-i Lübnan idaresinde önemli birer görev olan kaymakamlık ve belediye başkanlığı gibi görevlere kendi istediği kişileri getirmeye çalışmakta, diğer memuriyetlere de müdâhale etmektedir. Devlete bağlı memur ve görevlileri, mü-

cerret suçlamalarla ya da gazete ve dergilerde çıkardıkları yalan haberlerle, yıpratmakta ve bunların görev yapmalarını imkansız hale getirmektedir.

4— Marunî Kilisesi ve Katolik misyonerlerinin kurdukları her türlü müesseseyi desteklemekte, özellikle okul yapımını teşvik etmektedir. Fransa bu okullarda okuyan Müslüman veya gayri-müslim bir kısım öğrencilerin de masraflarını bizzat kendisi karşılamakta, bu yolla okullara olan talebi artırmayı denemektedir. Dolayısıyla da istediği yola doğru yönlendirebildiği bir kuşak yetiştirmeye ve halkın zihnini bozmaya, devletine karşı isyankâr olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

5— Hıristiyan olsun veya olmasın Osmanlı vatandaşlarından Fransa uyruğuna geçenlerin çoğalmasını sağlayarak Suriye'de bir Fransız kolonisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu neviden olarak bir süre önce Fransız işgali nedeniyle Cezâyir'i terkederek Osmanlı Türkiyesi'ne sığınmış ve Suriye'de yerleştirilmiş olan Cezâyir göçmenleri alet edilmektedir.

Kısacası akla gelebilecek her türlü yola başvuran Fransa konsolos ve konsolosluk memurları «mahûmileri» bahane ederek sürekli memurları taciz etmekte, Suriye ve Beyrut vilâyetlerinin iç işlerine karışmaktadırlar. Hattâ valilerle özellikle problem çıkarak bunların azlını istemekte ve bu yolla halk üzerinde nüfuzlarını artırmak, güç ve kuvvet gösterisinde bulunmak istemektedirler.

Fransa'nın bu faâliyetleri karşısında Osmanlı yönetiminin yapmaya çalıştığı şeyler ise dâima hak ve meşruiyet çizgisinde bir savunma stratejisinden ileri gidememektedir ki idârenin bu konudaki siyâsetini de şöylece sıralayabiliriz :

1— Devletin Kilise üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak ve istismâr yollarını kapatmak, papaz ve piskoposların Cebel idaresi ve Marunî halkın üzerindeki tekellerini kırarak âdil bir mekanizma oluşturmak. Lâyihadan anlaşıldığı üzere Rüştem Paşa; Cebel'deki iptidâiye mahkemelerinin reisleri olan papazları değiştirmeye çalışmış ve halefi Vaso Paşa bunu tamamlamıştır. Vaso Paşa ayrıca, mahkemelerde çoğu Marunî olan reislerin kesin hüküm verme yetkilerini kaldırarak bu hakkı bir jüriye bırakmıştır.

2— Osmanlı idaresi meydana gelen olaylarda tek taraflı olarak Dürzilerin mahkum edilmesine fırsat vermemiş adil davranmıştır. Ancak belgedende anlaşıldığı üzere Dürziler, Fransa'nın baskısını dengelemek için İngiliz konsolosunun himâyesini aramışlardır. Hatta bizzat Osmanlı idaresi de bir ara aynı şekilde İngilizlerin desteğini temine çalışmışlardır. Ancak kim olursa olsun yabancı memurlara eşit muamele, birini diğerine karşı kıskırtmaksızın dengeyi sağlamak, genel politika olarak belirlenmiştir.

3— Osmanlı idaresi, idarecilerin ve memurların seçiminde titiz davranarak en iyilerini seçmeye çalışmakta, memurları konsolosların müdahalesi sonucu değiştirmeyerek bunların etkilerini kırmaya, halka, yabancı müdâhalesine, konsolos hanelere sığınarak bunlardan iltimas istemenin bir anlamı olmadığını göstermeye çalışmaktadır.

4— Devlete âit kurumların sahip oldukları binâların şatafatlı ve yabancılarınkinden geriye kalmayacak bir biçimde yapılmasına çalışılmakta fakir olan ve kendi okullarını kendileri yapamayacak durumda olan Müslümanların gidebileceği okulların açılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca yabancı okullarının ve bu arada Fransa'ya âit olanların da denetlenmesine ve bunların zararlı eğitimlerine engel olunmaya gayret edilmektedir.

5— Osmanlı idâresi, Fransız vatandaşı olduklarını iddiâ eden Cezâyirli göçmenler meselesinin üzerine giderek problemi devletler arası düzeyde ele almış ve bunun için bir hal çaresi araştırarak Suriye'de Fransız kolonisi oluşturmaya giden yolları kapatmaya çalışmıştır.

6— Yalan yayın, yapan özellikle jizvitlerin (jesuité) el-Beşir gazetesi gibi, Hristiyan mezhepleri arasında rekabet ve çatışmaya yol açan yayınların kontrolü yani basının ve ayrıca matbuâtın denetlenmesi Osmanlı idâresince gündeme getirilmiştir.

7— Daha iyi bir idâri mekanizmanın kurulması için Beyrut vilâyet yapılmıştır. Ayrıca halkın hizmetine yönelik yol köprü gibi bayındırlık faaliyetlerinin yapılmasına çalışılmaktadır.

Bütün bunlar belgede üzerinde durulan noktalardır. Bunlardan bir kısmı gerçekleştirilmiştir ki zaten belgeden anlaşılmaktadır. Ancak bir kısmı tavsiye niteliğindedir. Acaba Hüseyin Rıza

Paşa'nın Bâb-ı Âlî'ye tavsiye ettiği şeyler daha sonra gerçekleştirilebilmişmidir?

Yukarıda bahsi geçen konulardan Cezayirîliler meselesi Osmanlı devletinin aldığı tek taraflı bir kararla kısmen çözülmüş (8); hatta Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki bu mesele, «tabiiyet» meselesinin Osmanlı devletinin yararına olarak gündeme gelmesini sağlamıştır. Daha önce defalarca teşebbüs edilmekle birlikte Rusya başta olmak üzere diğer Batılı ülkelerin karşı çıkması sonucu gündeme getirilemeyen bu konuda ilerleme kaydedilmiş, Osmanlı devletinin yararına bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ancak belgede tavsiye edilen halkın konsolos ve konsoloshanelere müracaat ederek onların himayesini talep etmelerine engel olunması hiç bir zaman mümkün olamamıştır. Zira bu yol vergi kaçırmanın en kolay yolu olduğu gibi suçluysa suçsuz olmanın, haksızsa haklı olmanın da en kolay yoludur (9).

Eğitim konusuna gelince bu konuda II. Abdülhamit (1876-1908) idaresi epeyce mesafe aldı denilebilir. Ancak yeterli olduğu söylenemez. Aynı şey yabancı okulların denetiminde de söz konusu olmakla birlikte kapitülasyonlar nedeniyle bu okulların denetimi de basın ve yayının kontrolü de mümkün olamamıştır (10).

Buraya kadar anlatılanlardan şu sonuca varılabilir: Bir ülke eğer ayakta kalmak ve varlığını devam ettirmek istiyorsa, uzun vadeli bir politikası olmalı ve bunu ısrarla sürdürmelidir. Bu politikası da her ne şekilde olursa olsun ülke vatandaşlarının yararına ve adil olmalıdır. Başta eğitim kurumları olmak üzere ülkedeki bütün kurumlar dış müdahalelerden hassasiyetle korunmalı ve ülke vatandaşları her halükarda yabancılardan medet bekleyen bir duruma düşürülmemelidir. Fakat Osmanlı Türkiyesi maalesef, belgede açıkça görüldüğü gibi, yabancılara tanınan imti-

8. Suriye'deki Cezayir göçmenleri için bak: Samur, s. 120-123. Osmanlı idaresinin Cezayirîliler konusunda Fransa'ya kabul ettirdiği protokolun metni için bak. B.V.A. İrade/Meclis-i Mahsus, No: 4625.

9. M.A. Ubicini, Türkiye 1850, Çev: Cemal Karağaçlı, I-II, İst. Tarihsiz, I, 167-173; Engelhardt, s. 63-66; Zeine Zeine, The Emergence of the Arab Nationalism, Beyrut, 1966, s. 24-25.

10. Samur, s. 171-226; Ayrıca basınla ilgili nizamnameler için bak. Düstur, I. Tertip, II, 220-229; Şemseddin Rufâi, Tarihu's-Sahâfeti's-Suriye, I-II, Kahire, 1969, I, 58-61, 75-79, 149-152, 162-176.

yazlar başta olmak üzere çeşitli nedenlerle, saydığımız bu genel kuralları uygulayamamış ve özellikle de eğitim sistemindeki dış müdahaleler uzun vadede, telafisi imkansız zararlara yol açmıştır. Halbuki Fransa, ısrarla sürdürdüğü Suriye ve Lübnan'ı kendisine sömürge haline getirecek politikasını kısa bir süre sonra hedefine ulaştırmayı başarmıştır. Gerçi işgal ettiği bu yerleri bir süre sonra değişen Dünya şartları nedeniyle terketmek zorunda kalmıştır. Ama Fransa'nın çıkmasıyla bölgede Müslümanlarla onların komşuları arasındaki düşmanlık sona ermemiştir.

Bugün halen sürüp gitmekte olan Lübnan iç savaşında ve Arap ülkelerinin dağınlığında, başta belgede zikredilen Fransız okulları olmak üzere, İngiliz, Amerikan, Rus... okullarının etkisinin ne kadar büyük olduğu aşıkardır. Sadece Arap ülkeleri mi? Hayır. Türkiye de en az onlar kadar hatta onlardan daha fazla zarar görmüştür ve görmektedir.